

Inhoudelijk verslag

2017-2020

cultuur
oost.

Inhoud

1. Inleiding	4
2. Inhoudelijke beschrijving van het CMK-plan Gelderland	6
3. Reflectie op het plan, bereikcijfers en de prestatieafspraken	9
4. Samenvatting Monitoring & evaluatie (Moneva)	20
5. Financiële toelichting	26
Bijlage 1 - Overzicht betrokken pabo's, vakopleidingen en culturele instellingen	32
Bijlage 2 - Overzicht lokale CMK-projecten 2020	33
Bijlage 3 - Overzicht opbrengsten LAB's in CMK 2017-2020	36

Francien Simons

026 351 90 29

franciensimons@cultuuroost.nl

Vossenstraat 6

6811 JL Arnhem

026 351 90 29

info@cultuuroost.nl

www.cultuuroost.nl

**cultuur
oost.**

© Cultuur Oost

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

1. Inleiding

Dit is het Inhoudelijk verslag van Cultuur Oost voor het project *Cultuureducatie met Kwaliteit 2017-2020*. In deze verantwoording kijken we terug op 2020, het laatste jaar van de tweede CMK-periode dat, met toestemming van het FCP, een half jaar werd verlengd. Het is daarmee tevens het eindverslag van CMK 2017-2020.

Cultuur Oost is in Gelderland, samen met onze partners in het onderwijs en in het culturele veld, enthousiast verdergegaan met de doorontwikkeling én borging van Cultuureducatie met Kwaliteit. Dat deden we op de volgende vier manieren:

1. Lokale projecten

Uitvoering van projecten, gesprekken op scholen, deskundigheidsbevordering en borging.

2. COP's

De kennisdeling in de Communities of Practice werd online voortgezet.

3. LAB's

De leernetwerken, LAB's genaamd, draaiden op volle kracht. De samenwerking met pabo's en het kunstvakonderwijs kreeg een concretere vorm.

4. Convenanten

Met gemeenten, culturele instellingen en het onderwijs zijn langetermijnafspraken gemaakt die zijn vastgelegd op papier.

Het jaar 2020 en de eerste helft van 2021 was een rare en ingewikkelde periode. De pandemie had grote gevolgen: scholen en culturele instellingen moesten (tijdelijk) de deuren sluiten, culturele activiteiten werden opgeschort en het online-onderwijs deed zijn intrede. Ondanks deze omstandigheden draaide het CMK-programma door, met enig kunst en vliegwerk. COVID-19 heeft natuurlijk gevolgen gehad voor de uitvoering van de programmaonderdelen, niet alles heeft kunnen plaatsvinden zoals beoogd. Het geven van gastlessen door vakdocenten in scholen was bijvoorbeeld nauwelijks mogelijk, maar (online) trainingen aan leerkrachtenteams konden dan weer wel.

Met toestemming van het FCP en de provincie Gelderland hebben we het CMK-programma verlengd tot 1 juli 2021. Hierdoor is het merendeel van het programma uitgevoerd. In dezelfde periode schreven we ook het plan en troffen we voorbereidingen voor CMK 2021-2024, in 2021 startten we met de uitvoering. Een drukke en volle periode voor Cultuur Oost, de cultuurpunten en de scholen.

Leeswijzer

Dit verslag gaat expliciet over het laatste jaar van het CMK-programma 2017-2020. Het bestaat uit vijf hoofdstukken, inclusief deze inleiding. In het tweede hoofdstuk beschrijven we globaal het plan zoals we dit in 2016 hebben opgesteld. In hoofdstuk drie reflecteren we op het uitgevoerde plan, de bereikcijfers en de prestatieafspraken die we hebben gemaakt. In het vierde hoofdstuk staan we stil bij de uitkomsten van de monitoring en besteden we aandacht aan het onderzoek dat we door de Radboud Universiteit lieten uitvoeren. We sluiten in hoofdstuk vijf af met de financiële toelichting, waarin we aandacht besteden aan de kosten en baten. Ondanks COVID-19 zijn alle middelen besteed, lokale projecten zijn online of op alternatieve manieren voortgezet en er werden voorbereidingen getroffen voor CMK 2021-2024.

2. Inhoudelijke beschrijving van het CMK-plan Gelderland

Het plan zoals Cultuur Oost dit voor Gelderland heeft uitgewerkt voor de CMK-periode 2017-2020 bestaat uit vier onderdelen:

2.1 Lokale projecten

Net als in de CMK-periode 2013-2016 hebben we de implementatie van cultuureducatie vanuit de scholen zelf laten lopen. We hebben scholen eind 2016 gevraagd om, indien gewenst, samen met een coördinatiepunt cultuureducatie (CCE, inmiddels cultuurpunten), een projectplan te maken dat gebaseerd is op hun ambitie. Dit procedé is medio 2018 herhaald voor de periode 2019-2020. Alle scholen in Gelderland kregen opnieuw de kans om in te stappen in CMK. En met succes.

De projecten werden aan de hand van drie doelstellingen ingedeeld:

1. Leerlijnen implementeren - Implementatie, verdieping en ontwikkeling van het curriculum voor het leergebied kunstzinnige oriëntatie met als doel doorgaande leerlijnen te verankeren in het onderwijs.
2. De leerkracht als cultuurkracht - Inhoudelijke deskundigheid versterken van leraren, vakdocenten en educatief medewerkers op het gebied van cultuureducatie.
3. Samen voor de klas - Het versterken van de relatie van de school met de culturele en sociale omgeving met als doel de kunstzinnige en culturele ontwikkeling van leerlingen te bevorderen.

2.2 Community of Practice

De verschillende projecten worden aan de hand van de lokale projectambities ingedeeld in professionele leergemeenschappen, de Communities of Practice (COP's). Een aantal keer per jaar delen de lokale projectleiders in een COP hun kennis op basis van hun praktijkervaringen. Cultuur Oost heeft een coachende rol; we werken vanuit leervragen van de deelnemers zelf, faciliteren het gesprek en sluiten aan bij de praktijk. Elke projectleider van een lokaal project neemt actief deel aan een COP. In 2017-2018 is in zes COP's kennis gedeeld:

COP Leerlijnen dans, drama en beeldend:

- COP Leerlijnen schoolmuziek.
- COP Erfgoedleerlijn Reizen in de Tijd.
- COP Leerlijnen in het Speciaal Onderwijs (SO).
- COP Voortbouwen CCE's.
- COP Voortbouwen onderwijs.

In 2019-2020 zijn er drie COP's verder gegaan: COP SO en de COP's Voortbouwen. De COP Reizen in de Tijd is beëindigd vanwege voltooiing van deze leerlijn. De twee andere COP's zijn in een andere vorm voortgezet.

2.3 LAB's

In vier LAB's doen we samen met partners onderzoek naar verschillende aspecten die het cultuuronderwijs kunnen verbeteren. Het uitgangspunt van dit (praktijk)onderzoek zijn onderzoeksvragen die passen bij het curriculum van de opleiding tot vakdocent. De opstartfase bestond uit het bij elkaar brengen van pabo's, ArtEZ, relevante BIS-instellingen, scholen en kunstenaars. Elk LAB heeft een adviseur van Cultuur Oost als moderator. Centraal in elk LAB staat de vraag wat leerkrachten en kunstvakdocenten in de toekomst nodig hebben om goed cultuuronderwijs te verzorgen en hoe zij het beste kunnen samenwerken. De vier LAB's hebben allemaal hun eigen onderwerp:

De Kracht van Dans

Deelnemers ArtEZ, HAN-Pabo, Introdans, dansdocenten, leerkrachten PO en een onderzoeker.

Inhoud In subgroepen wordt er antwoord gegeven op de vragen: Wat hebben leerkrachten nodig om in beweging te komen? Welke plek heeft burgerschap in het onderwijs? Hoe kun je vanuit groepsdynamiek met een klas werken? En wat hebben leerkrachten nodig om met dans te kunnen werken? Daarnaast worden er diverse activiteiten georganiseerd met ArtEZ en de HAN-Pabo.

Kunst en techniek

Deelnemers ArtEZ, HAN-Pabo, Kröller-Müller Museum, KunstLAB Arnhem, Phillip Studios en twee leerkrachten PO.

Inhoud Onderwijs in techniek en in kunst lijken veel overeenkomsten te hebben,

elkaar te versterken en een waardevolle bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van leerlingen. Binnen dit LAB zoeken we naar antwoorden op vragen als: hoe kunnen kunst en techniek samen een waardevolle bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het (creatieve) denken en handelen van het kind? Hoe kan je het onderwijs zo vormgeven dat kunst en techniek elkaar versterken? Wat worden dan de rollen van de leerkracht, de leerling, de schooldirecteur en vakdocent en wat moeten ze weten en kunnen?

Muziekrevolutie

Deelnemers ArtEZ, HAN-Pabo, muziekprofessionals en muziekdocenten.

Inhoud Na een uitgebreide persoonlijke verkenning van de drijfveren van de deelnemers is ingezet op onderzoek naar laagdrempelige, digitale mogelijkheden voor toepassingen in het onderwijs. Daarbij staat de vraag centraal: hoe kan muziek bijdragen aan de ontwikkeling van sociaal-emotionele competenties van leerlingen?

Verwondering

Deelnemers ArtEZ Arnhem en Zwolle, Iselinge pabo, HAN-Pabo, Theatergroep Kwatta, Hardop Kijken, CCE, een masterstudent en leerkracht PO.

Inhoud Dit LAB onderzoekt hoe scholen met kunst, duurzaam en vanzelfsprekend bij kunnen dragen aan de ontwikkeling van kinderen. Het LAB gebruikt het begrip 'verwondering' als uitgangspunt voor kunstonderwijs, omdat dit verwijst naar het onbevangen openstaan voor de wereld om je heen. Kunstonderwijs kan kinderen op een waardevolle manier vertrouwd maken met aspecten van het leven. Maar hoe werkt dat? Hoe kan een leerling door verwondering in dialoog met de wereld treden en tot een brede ontwikkeling komen?

2.4 Borging en verankering

In lijn met het Bestuurlijk Kader Cultuur en Onderwijs spreken wij schoolbesturen en gemeenten in deze planperiode gezamenlijk aan, met als doel dat zij optimaal gaan samenwerken en we een nieuwe impuls geven aan de opgebouwde structuur van Coördinatiepunten Cultuureducatie in Gelderland. Hierbij blijft het uitgangspunt dat het onderwijs leidend is, doordat schoolbestuur en gemeente samen het traject van intentieverklaring naar convenant doorlopen. De belangrijkste vraag in dit traject is: hoe kun je de inhoudelijke ontwikkeling die met CMK wordt ingezet, borgen in de lokale culturele infrastructuur?

3. Reflectie op het plan, bereikcijfers en de prestatieafspraken

3.1 Reflectie op plan

3.1.1 Lokale projecten

In 2020 is de realisatie van de projecten voortgezet. De aanpak om scholen zelf te laten bepalen welke verandering ze in gang willen zetten, is voor ons de basis geworden van de nieuwe CMK-periode 2021-2024. We hebben scholen en cultuurpunten begeleid, en cultuurpunten geschoold in hun begeleiding aan het onderwijs. Op deze manier wordt het eigenaarschap bij de scholen en bij de cultuurpunten vergroot, en dat is merkbaar. De scholensluiting en het extra werk dat de maatregelen rond COVID-19 opleverde, zijn van invloed geweest op de continuïteit en het behalen van de lokale projectdoelstellingen. Ook het ziekteverzuim en het personeelstekort waren hier soms de oorzaak van.

Projectverantwoording CMK 2020

De wijze waarop lokale projecten hun bijdrage moesten verantwoorden aan Cultuur Oost verliep goed, al blijft het een flinke inspanning voor alle betrokkenen.

Doorloop CMK 2019-2020

Cultuur Oost heeft in het CMK-projectplan 2017-2020 gekozen om CMK in twee periodes op te delen, namelijk CMK 2017-2018 en CMK 2019-2020. Hierdoor hebben we alle projecten in 2018 gevraagd een nieuw plan in te dienen voor de periode 2019-2020. Het

doel van de splitsing in twee periodes was zoveel mogelijk nieuwe scholen de kans te geven mee te doen met CMK. We hebben alle scholen dan ook opnieuw hierover geïnformeerd. Die aanpak is gelukt. Daarnaast bleek het schrijven van een hernieuwd projectplan voor de continuerende projecten een nuttige tussenstap te zijn: bezinning op het oorspronkelijke plan, nog meer aandacht voor de borging. Elk project is in overleg met een adviseur van Cultuur Oost en in nauwe samenwerking met de lokale culturele omgeving ontwikkeld. Een onafhankelijke klankbordgroep heeft de projectplannen besproken. Op basis van inhoudelijke of organisatorische feedback aan de hand van de doelstellingen van de regeling, hebben sommigen hun projectplan bijgesteld. Alle projecten voegden bovendien een lokale begroting toe.

In 2020 zijn 57 projecten gecontinueerd, 8 eerdere projecten waren reeds afgerond. Van de 57 zijn er 22 vanuit een CCE geleid, 22 vanuit een zelfstandige school en 13 vanuit een schoolbestuur.

Provinciale ontmoetingsdagen

In 2020 hebben we vanwege de geldende beperkingen geen plenaire CMK-dag voor lokale projectleiders kunnen organiseren. Ook kon de geplande afsluitende Dag van Acht in mei 2020 niet doorgaan. Hierop hadden we acht groepen 8 samen met hun lokale cultuurpuntbegeleiders in Muis Arnhem willen trakteren op een CMK-programma met medewerking van de Gelderse BIS-instellingen. Als pleister op de wonde hebben we alle lokale projectleiders na hun afsluiting drie inspirerende, cultuureducatieve boeken geschonken. Een gebaar dat erg werd gewaardeerd.

Vanaf juni 2020 hebben we met het zicht op CMK 2021-2024, digitale bijeenkomsten georganiseerd. Op die manier hebben we goed contact gehouden met de lokale projectleiders, naast de reguliere contacten tussen onze adviseurs en de lokale projectleiders uiteraard. Op 8 oktober 2020 zou er een bijeenkomst plaatsvinden waarin de opbrengsten van CMK-projecten in het speciaal onderwijs gepresenteerd zouden worden. Ook deze is niet door kunnen gaan. Als alternatief zijn de opbrengsten zichtbaar gemaakt op onze website.

3.1.2. Communities of Practice

De COP's Speciaal Onderwijs en Voortbouwen CCE's zijn beide twee keer succesvol digitaal georganiseerd. Kenmerkend is dat de deelnemers van deze COP's hetzelfde doel en werkveld hebben. De CMK-projecten in het speciaal onderwijs hebben grote behoefte aan kennisdeling en kenden ook digitaal een grote opkomst. In de COP Voortbouwen is specifiek kennis gedeeld over CMK in tijden van lockdown. Good-practices en tips werden uitgewisseld. In de tweede bijeenkomst stond digitale cultuureducatie centraal. Hieruit bleek een grote scholingsbehoefte op dit terrein, die Cultuur Oost vervolgens heeft georganiseerd voor cultuurpunten.

De andere vier COP's hebben niet meer plaatsgevonden. Wel is op diverse andere manieren kennis gedeeld:

- Uit de COP Voortbouwen is de Werkgroep Route Cultuureducatie voortgekomen. Deze werkgroep is 7 keer bij elkaar gekomen, waarvan 2 keer live. De werkgroep onder leiding van twee adviseurs van Cultuur Oost blikte terug op 8 jaar CMK in Gelderland en ontwikkelde van daaruit een Route Cultuureducatie die in CMK 2021-2024 provinciaal ingezet wordt en het hart is geworden van de Gelderse aanpak.
- In lokale icc-netwerken is kennis gedeeld.
- Adviseurs van Cultuur Oost hebben projectleiders van vergelijkbare projecten met elkaar in contact gebracht zodat zij van elkaar konden leren over de uitvoering en de opzet van nieuwe trajecten.
- Adviseurs van Cultuur Oost hebben meer telefonisch en digitaal een-op-een-contact gehad met lokale projectleiders, en fungeerden steeds meer als inhoudelijke sparringpartner.

3.1.3. LAB's

In het voorjaar van 2021 hebben de LAB's hun onderzoeken afgerond en zijn de resultaten op verschillende manieren gepresenteerd. Tijdens de landelijke CMK-dag van het FCP hebben het LAB Dans en het LAB Verwondering presentaties gegeven, en is er een workshop gegeven over de algemene werkwijze in de LAB's. De LAB's zijn geëvalueerd met alle betrokken LAB-deelnemers en met de 4 moderatoren van Cultuur Oost, hiervan zijn evaluatierapportages gemaakt door Titia Lefers van der Zande. In bijlage 3 is een overzicht van alle LAB-opbrengsten te vinden. Hieronder enkele opvallende punten uit de evaluatierapportages.

Kennis bouwen en uitwisselen

Vier LAB's onderzochten hoe het cultuuronderwijs voor de lange termijn verbeterd kan worden. Deze LAB's zijn met behulp van de methode Effectuation Theory succesvol vormgegeven en uitgevoerd. Niet alle doelen zijn al volledig bereikt, maar er is veel werk verzet en er zijn veel nieuwe inzichten opgedaan. Er is prettig samengewerkt en er is veel uitgewisseld. Een aantal van deze opbrengsten verdienen het om verder ontwikkeld te worden.

De gemiddelde LAB-grootte was 10 personen. Diverse keren werd de groep aangevuld met stagiaires die onderzoek deden. De LAB's vonden 1 keer per 2 of 3 maanden plaats. De gehele groep (al dan niet per toerbeurt) bracht input in. Daarbij werd het doel van de LAB's stevast voor ogen gehouden. De LAB-leden fungeerden als 'mede-onderzoekers'; daardoor voelde men zich ook meer verantwoordelijk voor de inhoud. De uitwisseling vond zowel ter plekke als online plaats. Door de deelnemers werden pre-

sentaties verzorgd, men voedde elkaar met artikelen, onderzoeken, literatuur, filmpjes et cetera. Ook werd er regelmatig in kleine groepjes of duo's gewerkt buiten de groep om. Goede ervaringen zijn opgedaan met het bijeenkomen op wisselende locaties: men ging bij elkaar op bezoek, waardoor er meer onderlinge verbinding ontstond.

De moderators van Cultuur Oost zijn tevreden over de manier en mate waarin er kennis is opgedaan en uitgewisseld. De grote diversiteit binnen de LAB's heeft ervoor gezorgd dat er meer inzicht en kennis is ontstaan. Men heeft vooral veel van elkaar geleerd, er zijn bruggen gebouwd, men heeft bij elkaar in de keuken kunnen kijken. Ook is er de tijd genomen om zich op ingewikkelde zaken te storten en daardoor werd het mogelijk om vraagstukken van meerdere kanten te belichten, om vervolgens een gezamenlijke focus te zoeken. Door de pluriformiteit in de groep en de manier waarop men van elkaar kon leren, ontstond er inspiratie, energie en eigenaarschap. De betrokkenheid was erg groot. Een belangrijk verbeterpunt is de input vanuit het onderwijs. De inbreng van leerkrachten werd soms gemist. Meer uitwisseling met leerkrachten zou de aansluiting op de praktijk verder kunnen versterken.

Werkwijze

Als methode voor de LAB's is gekozen voor de Effectuation Theory en dit pakte goed uit. De methode is erg bruikbaar en biedt veel houvast in het gezamenlijk doen van onderzoek. Het geeft energie, genereert creativiteit en denkkracht, zorgt voor gelijkwaardigheid en stimuleert eigenaarschap bij de deelnemers. De moderators hebben er als achtergrond en als basiskennis veel houvast aan. In grote lijnen hebben de LAB's de volgende stappen gevolgd:

1. Groep samenstellen, ontmoeting en kennismaking met de andere LAB-leden.
2. Brainstorm, eyeopeners formuleren, uitwisselen, onderzoeken, bij elkaar 'in de keuken kijken'.
3. Doel en hiaten vaststellen, rode draad vormgeven en praktische afspraken maken.
4. Aan het werk, bouwstenen verzamelen, productontwikkeling, uittesten en evalueren.

In de onderzoeksfase zijn contacten gelegd met de scholen, door bijvoorbeeld leerkrachten te interviewen, casestudies te doen en scholen te ontmoeten. De meest directe betrokkenheid van het primair en/of voortgezet onderwijs kwam voornamelijk aan de orde in stap 4, op het moment dat de eerste fabricaten en lessen werden uitgetest in het onderwijs en werden geëvalueerd. Helaas deed toen COVID-19 zijn intrede en kon niet alles volgens plan doorgaan.

Beantwoording onderzoeksvragen

De kracht van dans

Onderzoeksvraag: we gaan op zoek naar een moedertaal die navolgbaar en voelbaar is en waar dans zowel voor leer- en ontwikkeldoelen, als voor procesbegeleiding ingezet kan worden omwille van haar eigen intrinsieke kracht.

'Wat we ontdekten hebben is dat we als dansdocenten veel last hebben van de beeldvorming in het onderwijs bij leerkrachten over dans. We zijn veel meer te weten gekomen over hoe leerkrachten op dit moment worden opgeleid, hoe toekomstige leerkrachten denken over dans en hoe weinig ze ervan weten.'

'We hebben ontdekt dat de beste remedie is elkaar te leren kennen, door ontmoetingen die laagdrempelig en veilig zijn, maar wel actief en in beweging. Doen dus, ervaren wat er gebeurt als je met dans werkt, leren dat alles mag, en fout niet bestaat. Dat het niet gaat om aantoonbaar goede techniek of om presentaties, maar om het proces, het plezier en het leren duiden van wat je meemaakt en ziet. Een veilige sfeer om vanuit te kunnen werken is de belangrijkste voorwaarde naast plezier.'

'De woorden die we gebruiken in de dansles kunnen makkelijk worden omgezet naar leerkrachtentaal als je bijvoorbeeld uitgaat van de expressieve benaderingswijze. Je vertelt een verhaal zonder woorden. Dat gaat al verder dan alleen uitbeelden, het gaat ook om verbeelding, fantasie, en eigenaarschap en wat er moet gebeuren om van situatie 1 naar situatie 2 te komen. Het is jouw verhaal.'

'Dans als middel voor sociale processen in de ene groep (groepsdynamica) werkt ook prima. Dat kan zowel een dansdocent als een leerkracht bewerkstelligen mits de leerkracht voldoende kaders heeft om te starten. Veel leerkrachten zijn op zoek naar die eerste 5 of 6 opdrachten die ze zelfstandig kunnen uitvoeren (goede voorbeelden). De kick om danstechnisch bezig te zijn die moet van een vakdocent komen.'

LAB Muziekrevolutie

Onderzoeksvraag: we onderzoeken de afstemming tussen binnen- en buitenschools muziekonderwijs. Wat is er nodig om op een laagdrempelige manier muziekonderwijs te geven? Hoe verleiden we leerkrachten om zelf muziek te maken zonder er te veel over na te denken? Hoe maken we weer verbinding met onszelf, met geluid, met muziek, met samenspel en met alles wat speelt?

'Met name het tweede punt is een brug te ver gebleken door de werkdruk die het on-

derwijs met zich meebrengt. De speelvelden die zijn ingericht, worden een samenspel tussen een LAB-deelnemer, een leerkracht en een hedendaags componist. De resultaten die daaruit voortkomen zullen ook de tweede vraag positief beïnvloeden.'

'De kaders zijn nu helder, de werkelijke try-outs moeten echter nog plaatsvinden, door COVID-19 is dat niet gelukt. De samenwerking tussen conservatorium en pabo is enorm verbeterd maar het is enigszins frustrerend te zien hoe weinig pabo-studenten echt de gelegenheid krijgen om meer muziekles te volgen. Daarnaast is de term 'muziek' een dusdanig containerbegrip met veel vooropgezette ideeën dat het moeilijk is vanuit het perspectief van het kind het 'spelen met geluid' te duiden zonder in repertoire, instrumenten en kwaliteitsvraagstukken te verzanden.'

LAB Verwondering

Onderzoeksvraag: hoe kan school met kunst duurzaam en vanzelfsprekend bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen. Hoe kan een leerling door verwondering in dialoog met de wereld treden en tot een brede ontwikkeling komen?

'De onderzoeksvraag is later nog veel specifiek geworden. Dit LAB is een echt onderzoekslab, waarin van alles mocht ontstaan, opborrelen en uitgeprobeerd mocht worden, maar wel vanuit een gerichte zoektocht. Ons onderzoek vond voor een groot deel plaats buiten het LAB, in onze eigen praktijken. In de LAB-bijeenkomsten reflecteerden we samen op die bevindingen. Zo ontstond er een levendig, dynamisch onderzoek, waar alle LAB-leden in betrokken waren. Het ging ons om drie vragen:

1. Verwondering: hoe werkt verwondering? Hoe ontstaat bij ons verwondering en hoe activeren we dat bij kinderen en in de kunstvakken?
2. Reflectie: hoe kan verwondering leiden tot reflectie op wie we zijn en kunnen zijn in relatie tot de ander en onze omgeving?
3. Samenwerking: hoe zit het met die ruimte waarin leerkracht en vakleerkracht samenkomen, wat kunnen we daarvan leren over optimaal samenwerken?

Belangrijke data voor ons LAB waren onze gesprekken over deze 3 vraagstukken. Aangevuld met literatuuronderzoek en praktijkonderzoek, vormt dit een rijke basis. In het laatste afrondende jaar is toegewerkt naar de eindproducten: verslaglegging op basis van de data, en het creëren van producten zoals de Verwonderbox.'

LAB Kunst en techniek

Onderzoeksvragen:

1. Hoe kunnen kunst en techniek een wezenlijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van creatief denken en handelen van de basisschoolleerling?
2. Hoe kunnen kunst en techniek elkaar versterken in activiteiten uitgevoerd in het basisonderwijs?
3. Wat hebben kinderen, (toekomstige) leerkrachten, vakdocenten, schoolleiders en schoolteams nodig om met kunst en techniek te kunnen werken?
4. Wat zijn de rollen hierbij van het kind, de leerkracht, de vakdocenten, schoolleiders en schoolteams?

'We hebben alle vier de punten uitgewerkt, soms zelfs boven verwachting! Voor de lijst van opbrengsten, zie Bijlage 3.'

Samenwerking kunstvakonderwijs en pabo's

In deze samenwerking hebben de LAB's een stimulerende rol gespeeld. Door met elkaar samen te werken wist men elkaar gemakkelijker te vinden. Er werden sneller contacten gelegd. De inzet van ArtEZ en de pabo heeft bij alle LAB's, maar vooral bij de LAB's Muziekrevolutie en Kunst & Techniek, tot een structurele en concrete samenwerking geleid. Bij LAB Muziekrevolutie trokken de opleidingen gezamenlijk op door workshops op het conservatorium en masterclasses op de HAN-pabo te organiseren. Het LAB bleek een vliegwiel voor deze samenwerking.

LAB Kunst & Techniek heeft niet alleen een structurele samenwerking met en tussen ArtEZ en de pabo teweeggebracht, maar ook met veel andere partners als Rozet, Phillip Studios, en verschillende Arnhemse schoolbesturen. Er werden stages geboden (ArtEZ-opleiding beeldende kunst en vormgeving bij Cultuur Oost) en er rolden nieuwe (tijdelijke) functies uit het LAB bij de partners als coördinator ontwikkeling scholen makersonderwijs en bovenscholcoördinator innovatie. LAB-leden werden ook regelmatig gevraagd presentaties te geven over Kunst, Techniek en Makersonderwijs bij landelijke en andere provinciale instellingen en bij expertmeetings.

ArtEZ en pabo hebben aangegeven structureel te willen blijven samenwerken op het gebied van makersonderwijs. Ondanks dat de samenwerking tussen studenten niet altijd even gemakkelijk is, gelooft men erg in de toegevoegde waarde ervan.

De uitwisseling tussen de LAB's in het DwarsLAB vond men heel prettig; ook omdat de LAB's allemaal een geheel eigen werkwijze hadden. Elkaar vragen stellen, ervaringen uitwisselen, inzichten opdoen, en uitmaken van een groter geheel waren de punten die men als erg waardevol bestempelde.

Vervolg

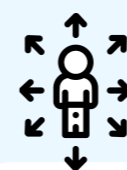
Vanwege de scholensluiting zijn in het laatste jaar niet alle afrondende praktijklessen uitgevoerd. Sommige worden alsnog in schooljaar 2021-2022 gerealiseerd. Ook wordt in CMK 2021-2024 nog aandacht besteed aan de implementatie van LAB-producten in het basisonderwijs. Op onze eigen website en op websites van deelnemende partners worden de LAB-resultaten beschikbaar gemaakt. Het LAB Kunst en techniek en het LAB Muziekrevolutie gaan zelfstandig verder. De andere twee LAB's zijn beëindigd.

3.1.4. Convenanten

Cultuuronderwijs zien wij als een gezamenlijke verantwoordelijkheid van scholen, culturele instellingen en overheden. Met een lokaal convenant cultuureducatie maken deze partijen samen afspraken over tijd, ruimte en middelen. Cultuur Oost begeleidt en adviseert hen daarbij. In 2020 is in 5 gemeenten een convenant cultuureducatie gesloten met scholen, schoolbesturen en culturele instellingen. Een regionaal Muziekakkoord Méér Muziek in de Klas is ondertekend in 31 gemeenten. Méér Muziek in de Klas is een landelijke beweging die ook inzet op de borging van cultuureducatie, in dit geval specifiek op muziekeducatie. Door samen te werken zijn in 13 gemeenten (van de 31) de convenanten cultuureducatie én muziekeducatie gecombineerd. In 4 gemeenten is het traject tot een convenant gestart en loopt dit nog. 4 Gemeenten in het Rivierenland hebben hun interesse aangegeven, in de nieuwe CMK-periode worden deze trajecten opgepakt.

Gelderland telt 51 gemeenten, 4 daarvan hebben meer dan 100.00 inwoners. Van de 47 overige gemeenten hebben gedurende CMK 2017-2020 35 gemeenten een convenant en/of een muziekakkoord getekend en in 8 gemeenten loopt het convenanttraject. In 7 gemeenten heeft dit minder prioriteit. Bij deze gemeenten zijn gesprekken gevoerd en is geïnventariseerd wat de redenen daarvoor zijn. Die lopen uiteen, sommige gemeenten voeren als reden de overheersende geloofsovertuiging aan, bij anderen ontbreekt er ambtelijke ondersteuning of is er weinig animo onder scholen voor CMK.

3.1.5. Kansen en bedreigingen

Kansen voor CMK

- Het draagvlak van CMK binnen scholen neemt toe en daarmee ook de betrokkenheid van de deelnemers aan CMK.
- Door scholing van projectleiders worden andere gesprekken gevoerd met scholen en cultuurpunten over de rol van cultuureducatie.
- Er ontstaat een steeds grotere bewustwording dat verankering van cultuureducatie ook in de leerkrachten zélf zit. Dat biedt nieuwe kansen voor het vergroten van deskundigheid van leerkrachten.
- De samenwerking tussen vakleerkracht en leerkracht gaat steeds beter.
- Met de 4 andere Gelderse penvoerders gezamenlijk kunstvakdocenten scholen voor het werken in CMK en zo bouwen aan een Gelderse pool van inzetbare docenten.
- Binnen de LAB's is de samenwerking tussen pabo, kunstvakopleidingen, culturele partners en onderwijs op verschillende niveaus verstevigd.

Bedreigingen voor CMK

- De gevolgen van de COVID-19 crisis en de scholensluitingen. Door de scholensluiting en het verplichte online onderwijs hebben leerlingen achterstanden opgelopen, die nog ingehaald moeten worden. Dit kan ten koste gaan van de aandacht voor cultuureducatie.
- Onderbezetting in het onderwijs. Ondanks goede wil, blijft extra ureninzet voor cultuureducatie een bedreiging, omdat in de veelbevroegde scholen, andere zaken soms prioriteit hebben.
- Borging binnen onderwijs. Directiewisselingen en uitval van icc'ers vertragen het borgingsproces.
- Draagvlak en borging in de lokale infrastructuur. Hoe dieper in de keten, hoe kwetsbaarder. Sommige centra zijn sterk afhankelijk van de CMK-gelden die scholen bij hen besteden, en zijn daarmee kwetsbaar. In 7 gemeenten is er geen aandacht voor een convenant cultuureducatie en is er geen cultuurpunt ingericht dat scholen kan begeleiden.
- Het tempo waarin scholen bezig zijn met borging van cultuureducatie wisselt, het heeft niet altijd prioriteit.
- Tekort aan vakdocenten in het onderwijs. Scholen weten steeds beter wat ze willen. We merken dat het voor scholen lastiger wordt om vakdocenten te vinden die aansluiten bij deze behoeftes.

3.2 Reflectie op samenwerking scholen en cultuurinstellingen

De continuïteit in de uitvoering had vooral bij de projecten van de cultuurpunten en de culturele instellingen beter gekund, maar de uitvoering is bemoeilijkt door de schoolsluitingen. Ook liep men soms tegen personeelwisselingen binnen de school aan, waardoor er nieuwe afspraken moesten worden gemaakt. Daarnaast zijn er verbetermogelijkheden in de uitvoering van een regelmatige evaluatie en bijstelling van afspraken: dit schiet er nog te vaak bij in.

Over de samenwerking en afstemming tussen scholen en culturele instellingen en vakdocenten is men in grote lijnen tevreden, al heeft dat in coronatijd wel wat improvisatie gevergd. Scholen keken naar wat praktisch mogelijk was en handelden hiernaar. Vooral de culturele instellingen moesten hun plannen noodgedwongen bijstellen.

3.3 Reflectie op bereikcijfers

- In 2019 hebben we een flinke groei gezien in het aantal leerlingen dat via CMK is bereikt. Dat had te maken met de nieuwe projecten die waren gestart. In 2020 en 2021 is het aantal leerlingen wat teruggelopen in verband met de coronacrisis: projecten zijn wel doorgegaan, maar het bereik van de projecten was ietwat minder dan beoogd. Dit is vooral te verklaren doordat er gewerkt is met kleinere klassen en ook digitaal een kleiner bereik per activiteit mogelijk is. Hiermee is het aantal bereikte leerlingen lager dan beoogd.
- Er zijn 18 nieuwe PO-scholen bereikt in 2020. Het aantal bestaande scholen is zo flink gestegen, omdat er in 2019 veel nieuwe scholen zijn gestart. Toch zijn er ook 40 scholen die het project eerder hebben afgerond en niet meer meededen in 2020.
- De deelname van scholen uit het speciaal onderwijs steeg met 2.

3.4 Reflectie op prestatieafspraken

In AIMS zijn de beoogde doelen en prestatieafspraken te vinden, aangevuld met toelichtingen. De percentages zijn gebaseerd op de gegevens die door de lokale projectleiders zijn opgegeven. Projectleiders die een project van een cultuurpunt of een bestuur leiden, hebben niet altijd precies zicht op wat zich in alle deelnemende scholen afspeelt. Wel hebben zij uiteraard een zo goed mogelijke inschatting gemaakt. Hieronder de belangrijkste percentages:

- Binnen 90% van de projecten wordt gewerkt aan de borging van CMK binnen de scholen. Dat gebeurt op diverse manieren: opname in schoolbeleid, in kwaliteitszorgsystemen, kennisdeling- en overdracht,

procesbeschrijvingen, vaste plaats in lesrooster (curriculum) en in teamoverleggen, gebruik van een methode, beschikbaar stellen van mensen en middelen.

- Vrijwel alle scholen (97%) hebben iemand op school die de icc-taak uitvoert. Ook een visie op cultuureducatie is op de meeste scholen aanwezig, al is die visie soms gedateerd. Op de scholen waar een visie op cultuureducatie aanwezig is, maakt deze niet altijd deel uit van het beleidsplan. Bij ongeveer 50% van de scholen is dit wel het geval. Ruim 40% van de scholen heeft geen beleidsplan cultuureducatie, of beter gesteld, heeft nog geen beleidsplan.
- Ruim 83% van de projecten werkt aan een passende culturele leerlijn in het onderwijs en weet deze ook al grotendeels in te bedden.
- Bij 90% van de projecten is actief de verbinding gelegd tussen cultuureducatie en andere vakken en leergebieden.
- De mate van draagvlak binnen scholen voor cultuureducatie is volgens eigen zeggen groot, zowel bij de leerkrachten als bij de directies.
- De projectdoelstellingen zijn, eind schooljaar 2020-2021, voor de meeste projecten (78%) gedeeltelijk bereikt. 19% heeft de projectdoelstellingen volledig bereikt, 3% in het geheel niet. Waar het niet gelukt is, is dat te verklaren door de coronamaatregelen.
- Binnen 1 Community of Practice is gewerkt aan overdraagbare kennis over (implementatie van) erfgoedleerlijnen. In de andere COP's is kennis gedeeld.
- Op de website zijn opbrengsten en opgedane kennis uit lokale projecten, LAB's en COP's gedeeld, daarnaast ook in digitale bijeenkomsten en in de netwerkbijeenkomsten van de cultuurpunten.
- Voor nieuwe deelname aan de derde periode van CMK zijn opnieuw alle Gelderse scholen en cultuurpunten (buiten de 4 grote steden) geïnformeerd.
- In 2020 zijn wederom trainingen voor culturele instellingen en vakdocenten georganiseerd: 3 keer de digitale training Online Onderwijs Ontwerpen en 4 keer de cursus Interne Cultuurcoördinator. Daarnaast is vanuit het werken in CMK het idee ontstaan om samen met de 4 andere stedelijke penvoerders trainingen voor kunstvakdocenten aan te bieden. Deze pilot is met behulp van de CMK-Extra regeling succesvol gerealiseerd en wordt gecontinueerd. De trainingen in samenwerking met Erfgoed Gelderland over de rol van Erfgoed in de klas zijn vanwege de coronacrisis niet doorgegaan.

4. Samenvatting Monitoring & evaluatie (Moneva)

De Monitoring & evaluatie bestaat uit twee delen. Een deel wordt uitgevoerd door Bureau Lefers van der Zande, dit heeft betrekking op de lokale projecten. Het andere deel wordt uitgevoerd door dr. Edwin van Meerkerk, verbonden aan de Radboud Universiteit, dit heeft betrekking op de samenwerking tussen vakdocent en leerkracht.

4.1 Radboud Universiteit Nijmegen/Dr. Edwin van Meerkerk

Dr. Edwin van Meerkerk heeft onderzoek gedaan naar de samenwerking tussen leerkracht en kunstdocent. In de vorm van een woordenboek heeft hij de succes- en faalfactoren van de samenwerking tussen leerkrachten en kunstdocenten in beeld gebracht. Centrale vragen zijn daarbij: wat zijn de verwachtingen van de samenwerking van beide partijen? En hoe beschrijven beide partijen hun eigen rol en die van de ander?

De basis voor het onderzoek zijn interviews met acht duo's van samenwerkende kunstdocenten en leerkrachten. De onderzoekers spraken hen driemaal, een keer individueel aan het begin van het schooljaar, een keer gezamenlijk halverwege het jaar en een laatste keer aan het eind, opnieuw individueel. Het beeld dat uit de interviews naar voren kwam, is er niet een van grote misverstanden, in tegendeel. De kunstdocenten en leerkrachten werken niet alleen met zichtbaar plezier samen, ze hebben ook veel begrip voor elkaars positie en rol. Toch valt er nog voldoende te verbeteren aan de onderlinge samenwerking. Drie hoofdpunten staan daarbij centraal: het leerproces, de organisatie en de kijk op kunst. Samengevat komt het erop neer dat leerkracht en kunstdocent een balans moeten zien te vinden tussen de uitdaging voor de leerlingen, hun eigen kennis en vaardigheden en de schoolcultuur. In de samenwerking tussen scholen en culturele instellingen en tussen leerkrachten en kunstdocenten is het belangrijk om het gesprek te blijven voeren over het waarom van kunst- en cultuuronderwijs, de kijk op leren en lesgeven en de randvoorwaarden die beide partijen nodig hebben voor een duurzame en succesvolle samenwerking.

Tijdens de landelijke CMK-dag van het FCP heeft Dr. Edwin van Meerkerk de uitkomsten van dit onderzoek gepresenteerd. Het woordenboek met de onderzoeksresultaten is beschikbaar gemaakt via onze website.

4.2 Bureau Lefers van der Zande

De Moneva is uitgevoerd door Bureau Lefers van der Zande. Uitgangspunten van de Moneva zijn de inhoudelijke verantwoordingen die alle projectleiders van de lokale CMK-projecten hebben gemaakt. Kenmerkend aan het programma van CMK Gelderland is dat de lokale projecten 'van onderop' geïnitieerd zijn. De projecten kennen zodoende een grote diversiteit, ze zijn groot en klein, verschillend van opzet, met eigen doelen en vanuit verschillende invalshoeken opgezet. Dat maakt de evaluatie van het programma ingewikkeld. Toch zijn er veel rode draden te zien die voor alle projecten in meer of mindere mate van toepassing zijn. De wijze van projectaansturing is van invloed gebleken op de opzet en de uitvoering van projecten. Hierin zijn de volgende categorieën te onderscheiden:

- Projecten die zijn geïnitieerd vanuit een enkele schoolsituatie.
- Projecten die bovenschools zijn opgezet, bijvoorbeeld door een bestuur of door een bovenschoolse coördinator.
- Projecten die zijn geïnitieerd door een culturele aanbieder, culturele ondersteuningsinstelling of cultuurpunt.
- Projecten die zijn geïnitieerd door een cultuurcoach in dienst van een gemeente.

4.2.1. Reflectie op de doelen van het Gelderse programma CMK

In maart 2020 brak de coronapandemie uit, met grote gevolgen: scholen en culturele instellingen moesten (tijdelijk) de deuren sluiten, culturele activiteiten werden opgeschort, het online-onderwijs deed zijn intrede. En ondanks deze omstandigheden draaide het CMK-programma door, met enig kunst en vliegwerk. Het heeft natuurlijk gevolgen gehad voor de uitvoering van de programmaonderdelen, en heeft ervoor gezorgd dat niet alles heeft kunnen plaatsvinden zoals beoogd. Het geven van klassikale muziek- en dramalessen door externe vakdocenten in scholen was nauwelijks mogelijk, maar (online) trainingen aan leerkrachtenteams konden nog wel doorgang vinden.

Doelen en resultaten

De projectdoelstellingen zijn, eind schooljaar 2020-2021, voor de meeste projecten (78%) gedeeltelijk bereikt. 19% heeft de projectdoelstellingen volledig bereikt, 3% in het geheel niet. Met name de coronamaatregelen en de belemmeringen die deze hebben opgeleverd (online-onderwijs kwam moeizaam op gang, workshops moesten op een andere manier worden ingezet, instellingsbezoeken van schoolgroepen konden geen doorgang vinden) hebben voor vertraging in de realisatie gezorgd. Wel is een grote

mate van flexibiliteit aan de dag gelegd onder het motto: 'als het niet kan zoals het moet, dan moet het maar zoals het kan'. Dat is erg leerzaam gebleken: online bleken er toch meer mogelijkheden te zijn dan men van tevoren had bedacht. Van de projectleiders die vanuit culturele instellingen opereren zegt 44% de doelstellingen volledig bereikt te hebben.

Men is qua projectresultaat tot nu toe vooral tevreden over de groei die de leerkrachten hebben doorgemaakt. Op teamniveau is een boost ontstaan, het belang van cultuureducatie wordt breed onderschreven en er zijn veel stappen gezet om cultuureducatie verder te borgen in het onderwijs. Leerkrachten hebben meer inzicht en kennis opgedaan, zijn vaardiger geworden, en hebben meer zelfvertrouwen gekregen in de uitvoering van culturele activiteiten. Een succesfactor hierbij is de koppeling of integratie met andere vakken en leergebieden, thematisch onderwijs en methoden. Daarnaast heeft de procesgerichte didactiek een grote vlucht genomen: deze didactiek ligt dicht bij de algemene leerkrachtvaardigheden, en leerkrachten kunnen zelf de opbrengsten zien die deze methode bij de leerlingen genereert. Dat kwam het draagvlak voor cultuureducatie verder ten goede.

De schoolsluiting als gevolg van de pandemie bleek het grootste knelpunt in de realisatie van de doelstellingen op te leveren. Lessen en activiteiten moesten uitgesteld of geschrapt worden en men moest zich met behulp van online-oplossingen andere werkvormen eigen maken. Een ander knelpunt was de mobilisatie op sommige scholen: de wisseling van icc'ers en/of directies kon ten koste gaan van de continuïteit van het programma. En soms was het lastig om de schoolteams mee te krijgen in de ontwikkelingen, of betrokken te houden. Ook werden er op sommige scholen andere prioriteiten gesteld; in de pandemie werd veel aandacht gericht op het tegengaan van onderwijsachterstanden.

Doorgaande leerlijn en samenhangend cultureel programma

Bij 90% van de projecten is actief de verbinding gelegd tussen cultuureducatie en andere vakken en leergebieden. Veel CMK-projecten zijn hier ook specifiek op gericht. De verbinding wordt vooral gelegd met onderwijsmethodieken als Blink, Jeelo en IPC, maar ook met basisvakken als taal, rekenen en wereldoriëntatie. Hoe dit in de praktijk gestalte krijgt, wisselt en is afhankelijk van de vraag en de visie van de school. Leerkrachten vinden het zelf soms lastig deze verbindingen te leggen; de coaching en ondersteuning vanuit de cultuurpunten en de culturele instellingen richt zich veelal op het maken van deze verbindingen. Het erfgoedproject Reizen in de Tijd legt de verbinding tussen schoolthema's en de lokale omgeving; scholen zien hier een grote meerwaarde in.

De kerndoelen kunstzinnige oriëntatie zijn bij de meeste leerlijnen leidend, maar er is ruimte voor meerdere elementen zoals het benoemen van de (culturele) competenties

van de leerlingen, en wat zij per leerjaar moeten kennen en kunnen. De doorgaande leerlijnen zijn nog niet allemaal gerealiseerd. Het zijn vele stappen die gezet moeten worden en men heeft ervaren dat het een proces is dat veel tijd en inzet kost, en waarbij soms ook een stapje teruggezet moet worden. Men hoopt hier in CMK 2021-2024 verder aan te kunnen werken.

Beleid en draagvlak

Vrijwel alle scholen (97%) hebben iemand op school die de icc-taak uitvoert. Ook een visie op cultuureducatie is op de meeste scholen aanwezig, al is die visie soms gedeeld. Voor de scholen die geen visie hebben ontwikkeld of waar de visie moet worden bijgesteld of aangescherpt, wordt dit een speerpunt in CMK 2021-2024. Voor de scholen die meedoen met CMK onder de begeleiding van een culturele instelling geldt dat er geen actieve ondersteuning op wordt gegeven om een visie tot stand te brengen, maar dit wordt bij een aantal projecten wel mogelijk gemaakt door de icc-cursus in het projectplan op te nemen. De projectleiders die opereren vanuit een culturele instelling vinden de ontwikkeling van een visie op het gebied van cultuureducatie een verantwoordelijkheid van de school zelf, men heeft hier weinig tot geen bemoeienis mee.

Op de scholen waar een visie op cultuureducatie aanwezig is, maakt deze niet altijd deel uit van het beleidsplan cultuureducatie. Bij ongeveer 50% van de scholen is dit wel het geval. Ruim 40% van de scholen heeft geen beleidsplan cultuureducatie, of beter gesteld: heeft nog geen beleidsplan. Ongeveer de helft van de scholen heeft cultuureducatie opgenomen in het schoolcurriculum. Veel scholen borgen cultuureducatie door een methode of een doorgaande leerlijn te volgen, door implementatie in onderwijsmethodieken, door deelname aan een kunst- of cultuurmenu en/of door er met regelmaat aandacht aan te besteden in de teamoverleggen. Bovenschools wordt cultuureducatie geborgd door visie en beleid op bestuursniveau, en door het afsluiten van gemeentelijke convenanten cultuureducatie. Vermoedelijk vindt men dit wel voldoende.

De mate van draagvlak voor cultuureducatie is groot, zowel bij de leerkrachten als bij de directies. De positieve resultaten van de afgelopen jaren CMK hebben hier zonder meer aan bijgedragen. Maar het heeft onderhoud nodig: tijdsdruk, andere prioriteiten en mobiliteit kunnen het draagvlak voor cultuureducatie onder druk zetten.

Deskundigheid van de leerkracht

Zowel de basiskennis als de basisvaardigheden van de leerkrachten op het gebied van cultuureducatie zijn de afgelopen periode verder toegenomen. Het gaat hierbij vooral om kennis en vaardigheden op het gebied van procesgerichte didactiek en het begeleiden van het creatieve proces van de leerlingen. Dit heeft gaandeweg ook geleid tot een andere attitude ten aanzien van cultuureducatie: leerkrachten kijken anders tegen kunst en cultuur in het onderwijs aan dan voorheen, het is een meer integraal onder-

deel geworden. Leerkrachten zijn zich meer bewust geworden van de waarde van kunst en cultuur in het ontwikkelproces van leerlingen. Wel kost het soms moeite om oude patronen los te laten, en ontbreekt nog weleens de tijd om echt de materie in te duiken.

Er is minder grote vooruitgang geboekt in de kunstvakspecifieke vaardigheden van leerkrachten: de focus ligt daar minder op en bovendien is dit ook afhankelijk van de affiniteit van de leerkracht met het desbetreffende kunstvak. Sommige leerkrachten haken af als het te technisch of ingewikkeld wordt. Wel is te zien dat de handelingsverlegenheid van leerkrachten is afgenomen en dat men meer vertrouwen heeft gekregen in het eigen kunnen, men durft zichzelf uit te dagen. De leerkrachten leren hun eigen krachten en beperkingen steeds beter kennen en realiseren zich ook dat men niet alles zelf hoeft te kunnen, maar dat er meerdere wegen naar Rome leiden.

In de uitvoering van de projecten werd de aandacht ook gericht op het vergroten van de kennis en vaardigheden van schooldirecteuren. Veel directeuren hebben met het schoolteam deelgenomen aan scholingsactiviteiten en aan netwerkoverleggen. De projecten die getrokken zijn door cultuurpunten en culturele instellingen hebben vooraf contact gezocht met de directies en werkafspraken gemaakt, met de bedoeling de betrokkenheid van de directeuren bij de uitvoering van het programma te vergroten, en dat is ook gelukt.

Afstemming en samenwerking met het onderwijs

91% werkt bij de uitvoering van de projecten samen met externe (culturele) partijen. Het vaakst (50%) werkt men samen met kunstenaars en zzp'ers, doorgaans uit de eigen omgeving. Ook werkt men veel samen met culturele instellingen en/of verenigingen (43%).

De afstemming tussen leerkrachten en vakdocenten binnen de projecten is voor het overgrote deel volgens verwachting verlopen. Er zijn gezamenlijk project- en werkdoelen gesteld, de onderlinge rolverdeling en verantwoordelijkheden zijn uitgesproken en er zijn heldere afspraken gemaakt. De lijntjes met het onderwijs waren kort (soms zelfs korter dan verwacht). Wat helpt in de onderlinge afstemming en samenwerking, is als er sprake is van:

- Een duidelijk en afgebakend project met heldere doelstellingen.
- Voorafgaande gesprekken waarbij taken, rollen en verantwoordelijkheden worden verdeeld en verwachtingen worden uitgesproken.
- Een gelijke taakverdeling: niet alle ballen bij de icc'er, maar ook de directeur betrokken houden en het team blijven informeren.
- Een langdurige samenwerking met een culturele partner waarbij sprake is van onderling vertrouwen en waarbij men elkaar voortdurend kan aanspreken op zaken die wel of niet naar wens verlopen.

De continuïteit in de uitvoering had vooral bij de projecten van de cultuurpunten en de culturele instellingen beter gekund, maar de uitvoering is bemoeilijkt door de schoolsluitingen. Ook liep men soms tegen personeelwisselingen binnen de school aan, waardoor er nieuwe afspraken moesten worden gemaakt. Daarnaast zijn er verbetermogelijkheden in de uitvoering van een regelmatige evaluatie en bijstelling van afspraken: dit schiet er nog te vaak bij in.

Over de samenwerking en afstemming tussen scholen en culturele instellingen en vakdocenten is men in grote lijnen tevreden, al heeft dat in deze coronatijd wel wat improvisatie gevergd. Scholen keken naar wat mogelijk was en handelden hiernaar. Vooral de culturele instellingen moesten hun plannen noodgedwongen bijstellen.

Waardering

De gemiddelde tevredenheid over de projectresultaten, weergegeven in een waarderingscijfer van 1 (zeer onvoldoende) tot en met 10 (zeer goed) is een 7,0. Men geeft aan dat men tevreden is over het verloop van het project, zeker gezien de maatregelen rondom COVID-19. Over de gehele linie valt te concluderen dat de projectleiders van oordeel zijn dat er al veel bereikt is, maar dat het werk nog niet is gedaan. Er zijn veel stappen gezet die vragen om vervolgstappen. Uit de evaluaties blijkt dat de motivatie om door te gaan met het project hoog is; men is de juiste weg ingeslagen maar het einde is nog niet in zicht. Daarnaast is er tevredenheid over de manier waarop binnen het onderwijs een andere houding is ontstaan ten aanzien van kunst en cultuur. Het belang ervan wordt breed onderschreven en men slaagt er steeds meer in het een plek te geven die past binnen de school. Er zijn de afgelopen jaren bovendien goede producten ontwikkeld: nieuwe methodes, doorgaande leerlijnen, passende activiteiten, handvatten voor leerkrachten, scholingstrajecten, zaken die men nog langere tijd in kan zetten. En, niet in de laatste plaats: men heeft zich door de omstandigheden moeten bekwamen in andere (online) vormen van kennisoverdracht. Dit heeft nieuwe kennis opgeleverd die in de toekomst ook nog eens van pas kan komen.

De tevredenheid over de inzet en ondersteuning van Cultuur Oost is eveneens hoog met kwalificaties als 'prettig en adequaat', 'denken goed mee', 'deskundig', 'praktisch en realistisch', 'behulpzaam en betrokken', 'goede communicatie', en 'houden ons scherp'. Enig genoemd minpunt is dat men relatief veel tijd kwijt is aan administratieve afdelingen, verantwoording en overleg.

5. Financiële toelichting

In deze paragraaf verdiepen we de financiële cijfers van 2020 en plaatsen we deze in het perspectief van de gehele CMK-periode 2017-2020. In samenspraak met de provincie Gelderland en het FCP is besloten CMK 2017-2020 te verlengen tot het met juni 2021. In onze financiële toelichting bezien we het laatste CMK-jaar als periode van 1 januari 2020 tot en met 30 juni 2021.

5.1 Financiële toelichting 2020 – 2021

In onderstaande tabel worden de baten en lasten van de laatste CMK-periode weergegeven. Het tekort van € 606.157 wordt in de volgende paragrafen verklaard.

	Begroot	Realisatie	Vershil
Totale baten	€ 1.581.842	€ 2.010.861	€ 429.019
Totale lasten	€ 1.581.842	€ 2.617.018	€ 1.035.176
Resultaat	€ 0	€ -606.157	€ -606.157

Tabel 1: Begroting en realisatie CMK 2020

5.1.1. Baten 2020

De begroting van CMK 2017-2020 is opgesteld zonder de eigen bijdrage vanuit de lokale projecten. Op het moment van begroten was er nog geen zicht op de eigen middelen van projecten. Uit de verantwoording van 2020 (AIMS 2.4) blijkt dat de projecten € 429.019 aan eigen middelen hebben gerealiseerd. Het totaal aan baten is dan ook verhoogd met dit bedrag.

5.1.2. Lasten 2020

Het verschil in lasten volgt uit de volgende posten:

	Begroot	Realisatie	Vershil
Coördinatiekosten (7%)	€ 110.729	€ 183.191	€ -72.462
Lokale projecten - scholen	€ 811.066	€ 1.658.274	€ -847.208
Lokale projecten - CO	€ 263.960	€ 281.179	€ -17.219
LAB	€ 226.800	€ 275.592	€ -48.792
BKCO	€ 51.750	€ 22.232	€ 29.518
Kennisdeling	€ 83.400	€ 103.795	€ -20.395
MONEVA	€ 31.637	€ 90.135	€ -58.498
Overige (accountant)	€ 2.500	€ 2.621	€ -121
Totaal uitgaven	€ 1.581.842	€ 2.617.018	€ -1.035.176

Tabel 2: Overzicht lasten per post CMK 2020

In onderstaande paragrafen gaan we verder in op de cijfers.

Coördinatiekosten

De coördinatiekosten die AIMS automatisch vaststelt op 7% van de totale lasten zijn hoger dan begroot, omdat in de oorspronkelijke begroting de bijdrage van de scholen niet is meegerekend en daarmee de lasten voor het CMK-project in Gelderland ook hoger worden.

Lokale projecten en activiteiten

De afgelopen anderhalf jaar hebben een groot deel van de lokale projecten een inhaalslag gemaakt op hun projecten. Ondanks corona zien we dat lokale projecten, uitzonderingen daargelaten, hun gehele beschikbare budget aan hun plannen hebben kunnen besteden. Enkele projectleiders hebben het afgelopen jaar aangegeven in verband met de coronamaatregelen niet verder te kunnen met de uitvoer van hun CMK-plannen en eerder te stoppen. De signalen vanuit de projecten hebben ons op tijd bereikt, zodat de hiervoor gereserveerde middelen weer ten goede aan andere projecten zijn gekomen. Omdat CMK een half jaar langer heeft geduurd, zijn daarnaast de eigen uren van de adviseurs Cultuur Oost hoger uitgevallen.

Er resteert tevens nog een bedrag van € 84.061 dat nog niet is uitgegeven door de lokale projecten. De coulanceregeling waar Cultuur Oost in verband met corona gebruik van kon maken, hebben we ook toegepast op de lokale projecten. In het kader van deze regeling hebben we lokale projecten de tijd gegeven deze gelden de aankomende periode alsnog aan cultuureducatie te besteden. Dit bedrag is wel toegeschreven aan de uitgaven van de lokale projecten

N.B. Uit de vergelijking tussen begroting en realisatie van de verdeling van de projectkosten per lokale projectlijn (AIMS-items 3.2: a.1, a.2, b. en c.1), fluctueren de overschotten en tekorten per leerlijn. De verklaring hiervoor is als volgt: bij de begroting is een schatting gemaakt van scholen die per categorie gingen deelnemen. Dat zijn dus respectievelijk leerlijnen implementeren, verbreden en verdiepen (a.1 en a.2), de leerkracht als cultuurkracht (b.) en samen voor de klas (c.1.) Bij de realisatie bleek dat de onderlinge verdeling in werkelijkheid iets anders lag. Het verschil met de jaren 2017 en 2018 is te verklaren doordat in 2019 nieuwe projecten zijn gestart die onder de leerlijn b. te scharen zijn. Daarbij hebben enkele projecten uit de leerlijn leerkracht als cultuurkracht (b.) een grote financiële eigen bijdrage aan hun projecten geleverd.

LAB's, COP's en BKCO

De LAB's kenden een opstartfase, waarin vooral aandacht werd besteed aan kennismaking met de deelnemers en het onderwerp en het vaststellen van goede onderzoeksvragen. In 2018 zijn er diverse activiteiten vanuit de LAB's georganiseerd. In 2020 en begin 2021 zijn de LAB's in hun eindfase gekomen. Dat betekent dat er ingezet is op het ontwikkelen van concrete producten. Dit heeft er dit jaar toe geleid dat er meer geld is uitgegeven dan begroot.

Ook de COP's kenden een opstartfase, waarin met elkaar gekeken werd naar de doelstellingen van elke COP en de manier waarop er samengewerkt zou worden. Corona heeft het afgelopen jaar een grote invloed gehad op de COP's. Omdat dit voorzien was, is besloten meer in te zetten op kennisuitwisseling via trainingen. Vanuit CMK zijn verschillende trainingen, zoals de icc-training, met korting aangeboden. De kosten hiervoor zijn deels vanuit CMK gefinancierd.

Kijken we naar het verschil binnen het BKCO, dan is dat vooral te wijten aan het aantal convenanten dat is getekend. Gemeenten waren het afgelopen jaar bezig met de uitvoer van coronamaatregelen en minder met de ontwikkeling van kunst- en cultuurbeleid.

Moneva

Het afgelopen jaar hebben we extra ingezet op de monitoring en verantwoording van het CMK-programma. Middels deze verantwoording hebben we gezamenlijk met alle lokale partijen de kwaliteit van het nieuwe CMK-plan kunnen verhogen. Voor de monitoring en evaluatie van de gehele afgelopen periode hebben we wederom samengewerkt met externe partijen.

5.2 Financiële toelichting CMK 2017-2020

Wanneer we de totale CMK-begroting van 2017 tot en met 2020 (ergo 2021) bezien, komen we op de volgende realisatie. Het tekort van € 26.413 wordt in de volgende paragrafen verklaard.

	Begroot	Realisatie	Vershil
Totale baten	€ 6.327.368	€ 7.927.288	€ 1.599.920
Totale lasten	€ 6.327.368	€ 7.953.700	€ 1.626.333
Resultaat	€ 0	€ -26.413	€ -26.413

Tabel 3: Begroting en realisatie CMK 2017-2020

5.2.1. Baten 2017-2020

De begroting van CMK 2017-2020 was opgesteld zonder de eigen bijdrage vanuit de lokale projecten. Op het moment van begroten was er nog geen zicht op de eigen middelen van projecten. Uit de verantwoording van AIMS 2.4 blijkt dat de projecten € 1.599.920 aan eigen middelen hebben gerealiseerd.

5.2.2. Lasten 2017-2020

Het verschil in lasten volgt uit de volgende posten:

	Begroot	Realisatie	Vershil
Coördinatiekosten	€ 442.916	€ 556.759	€ -113.843
Lokale projecten - scholen	€ 3.330.450	€ 5.199.326	€ -1.868.876
Lokale projecten - CO	€ 1.005.039	€ 899.530	€ 105.509
LAB	€ 871.815	€ 642.103	€ 229.712
BKCO	€ 207.000	€ 170.891	€ 36.109
Kennisdeling	€ 333.600	€ 273.363	€ 60.237
MONEVA	€ 126.548	€ 201.901	€ -75.353
Overige (accountant)	€ 10.000	€ 9.826	€ 174
Totaal uitgaven	€ 6.327.368	€ 7.953.700	€ -1.626.333

Tabel 4: Overzicht lasten per post CMK 2017-2020

In onderstaande paragrafen lichten we twee posten uit, namelijk de coördinatiekosten en de kosten voor lokale projecten – scholen.

Coördinatiekosten

De coördinatiekosten die AIMS automatisch vaststelt op 7% van de totale lasten zijn hoger dan begroot, omdat in de oorspronkelijke begroting de bijdrage van de scholen niet is meegerekend en daarmee de lasten voor het CMK-project in Gelderland ook hoger worden. De werkelijke kosten die Cultuur Oost aan de coördinatie heeft besteed zijn in sommige jaren lager geweest dan de 7% die automatische in AIMS is berekend, in andere jaren waren deze juist hoger.

Lokale projecten

Het grote verschil tussen de begroting en realisatie van de uitgaven lokale projecten is te verklaren door de eigen bijdrage van de scholen en het beschikbaar stellen van extra budget voor de lokale projecten. In de CMK-periode hebben we gewerkt met twee termijnen. Een eerste termijn in 2017 en 2018 en een termijn in 2019 en 2020. In de laatste termijn zijn meer lokale projecten gestart dan oorspronkelijk begroot. We hebben besloten om een deel van het budget dat begroot was voor activiteiten van Cultuur Oost over te hevelen naar het budget voor lokale projecten voor 2019 en 2020. De kosten voor de lokale projecten – scholen zijn op de volgende manier gefinancierd:

Begrootte bijdrage CMK	€ 3.330.450
Eigen bijdrage scholen	€ 1.599.920
Overheveling eigen CMK projecten Cultuur Oost	€ 45.441
Overheveling LAB's	€ 178.073
Overheveling Kennisdeling	€ 45.442
Totaal uitgaven	€ 5.199.326

Tabel 5: Financiering van lokale projecten binnen CMK 2017-2020

5.2.3 Cumulatief verloop CMK 2017-2020

Voor de volledigheid geven we hier ook het cumulatieve verloop over de afgelopen vier jaar ten opzichte van de oorspronkelijk begroting weer. De verschillen in bedragen in de eerder gebruikte tabellen bij LAB's, kennisdeling en activiteiten bij Cultuur Oost zijn te verklaren door de in paragraaf 5.2.2 genoemde overheveling van budget naar lokale projecten in 2019 en 2020. Uit onderstaande tabel blijkt dat de lokale partijen hun budget volledig hebben besteed aan de lokale projecten.

	2017	2018	2019	2020	Totaal
Coördinatiekosten	€ 17.620	€ -21.168	€ -37.833	€ -72.462	€ -113.843
Overschot activiteiten lokale projecten	€ 432.340	€ -124.220	€ -7.850	€ -300.270	€ 0
Overschot activiteiten Cultuur Oost	€ 17.199	€ 94.201	€ -25.987	€ -37.142	€ 48.271
Niet besteed LAB's	€ 153.824	€ 82.293	€ -45.819	€ -126.864	€ 63.434
Niet besteed BKCO	€ 15.445	€ 16.340	€ -25.195	€ 29.518	€ 36.108
Niet besteed kennisdeling	€ 1.086	€ 32.607	€ 21.420	€ -40.318	€ 14.795
Rest (Moneva/ accountant)	€ 3.537	-2.273	€ -17.823	€ -58.619	€ -75.178
Totaal	€ 641.051	€ 77.780	€ -139.087	€ -606.157	€ -26.413

Tabel 6: Cumulatief verloop CMK 2017-2020

5.2.4 Resultaat CMK 2017-2020

Samenvattend sluiten we CMK 2017-2020 af met een tekort van € 26.413. Cultuur Oost dekt deze kosten uit eigen voorziening.

Bijlage 1 Overzicht betrokken pabo's, vakopleidingen en culturele instellingen

- Gelderse penvoerders CMK: Kunst-
bedrijf Arnhem, De Lindenberg Nijme-
gen, Cultura Ede, Gigant Apeldoorn
- ArtEZ- afdelingen Dans, Muziek, Beel-
dend – Arnhem en Zwolle
- Amphion – Doetinchem
- Boogie Woogie Instituut voor kunst en
cultuur - Winterswijk
- Bureau Cultuur en School Oost
Gelderland
- Cultuurbedrijf Tiel, afdeling Zinder
Educatie
- Cultuurbedrijf RIQQ - Rheden
- Cultuurkust Harderwijk
- Cultuurplein Noord-Veluwe
- CultuurCollege
- Danielle Bouwmeester
- DRU Cultuurfabriek - Ulft
- Erfgoed Gelderland
- Flipje- en Streekmuseum Tiel
- HAN-Pabo Arnhem-Nijmegen
- Hardop Kijken
- Het element – Liemers cultuurpunt
- Introdans
- Jeugdtheatergroep Kwatta
- Kans & Kleur Wijchen
- Karin Kotte Kunsteducatie
- Kick - Doetinchem
- Kröller-Müller Museum
- Kunstkracht
- Kunstwerk! Zevenaar
- Muzehof - Zutphen
- Muziek en KunstWijs Berkelland
- Muziekscholen Barneveld, Gorinchem,
Scherpenzeel
- Open Academie Lingewaard
- Pabo Iselinge – Doetinchem
- Phion, Orkest van Gelderland & Over-
ijssel
- Regionaal Archief Rivierenland
- Si Moon kunst- en cultuureducatie
- Spelerij/Uitvinderij
- Studio Roos Meerman
- Theatergroep Improvi
- Theatergroep Kwatta
- Welzijn Brummen
- Welzijn West Betuwe

En diverse cultuurcoördinatoren/combi-
natiefunctionarissen/cultuurcoaches bij
gemeenten, lokale bibliotheken, muziek-
verenigingen, kunstenaars (collectieven),
kunstvakdocenten, ca. 100 diverse lokale
musea en erfgoedinstellingen.

Bijlage 2 Overzicht lokale CMK-projecten 2020

Projectnummer	Titel project	Contractpartij
CMK1920-A-1-01	IK Dans, verdieping en verbreding van de leer- lijn dans	Cultuurbedrijf Tiel, afd. Zinder Educatie
CMK1920-A-1-02	Drama	Freule van Pallandschool
CMK1920-A-1-03	Cultuureducatie geen vak apart deel 3	Stichting Archipel
CMK1920-B-1-07	Beweeg dans	IKC Het Simmelink
CMK1920-A-1-11	Cultuureducatie is van ons!	Wonderwijs
CMK1920-A-2-14	Zee van cultuur	Stichting Culturele Voorzieningen in de Liemers
CMK1920-A-2-15	Music4all 2.0 - Ver- ankerd Muziekonderwijs	Samenwerkingsstichting Kans & Kleur
CMK1920-A-2-16	Meer Muziek	Stichting Muziekschool Oost-Gelderland
CMK1920-A-2-18	Muziek in de school	Stichting PCO Gelderse Vallei
CMK1920-B-2-19	Samenklank verbreed	Gemeente Wageningen
CMK1920-A-2-20	Muziek leeft!	Boogie Woogie Instituut voor kunst en cultuur
CMK1920-A-2-60	Muziek in de school	Stichting Muziekschool Barneveld
CMK1920-A-3-22	CMK 2.0 SO CL4	Stichting De Onderwijsspecialisten
CMK1920-A-3-24	Kansen met Kunst 2	Amphion Cultuurbedrijf
CMK1920-A-3-25	Kwalitatief muziekon- derwijs aan leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum	Stichting MeTander/De Kom
CMK1920-B-3-61	Cultuureducatie op 't Sterrenbos in Dieren	Bs 't Sterrenbos

CMK1920-A-4-29	Cultuur en Educatie 2019-2020	Stichting Fluvium/Personele Unie Spoenk
CMK1920-A-4-30	Reizen in de Tijd	Stichting Muziek en KunstWijs
CMK1920-A-4-32	KiCK's cultuurmix	Stichting KICK
CMK1920-B-5-04	Smart2	Amphion Cultuurbedrijf
CMK1920-B-5-33	Kunstr8	Amphion Cultuurbedrijf
CMK1920-B-5-34	Zmart-artZ co-creatie	Stichting Muzehof
CMK1920-B-5-35	CMK coachingsmodules 2.1	Stichting Cultuurkust
CMK1920-B-5-37	Drama in je vingers	Bs De Leeuwenkuil
CMK1920-B-5-38	Samen op weg naar borging deel 2	Stichting Cultuurplein Noord Veluwe
CMK1920-B-5-42	Onderzoekend en ontwerpend leren met kunst en techniek 2	Stichting KPCPO Delta
CMK1920-B-6-43	Duurzaam op maat	Stichting de Open Academie
CMK1920-A-6-44	Samenhangend cultuuronderwijs in de Brede School Culemborg	Stichting Katholieke Onderwijsbelangen Rivierenland (SKOR)
CMK1920-B-6-46	Alles is muziek	Vernieuwingschool De Fonkelsteen (Stichting Signum)
CMK1920-B-6-47	Cultuureducatie op De Holtbanck	IKC De Holtbanck
CMK1920-C-6-48	De school als eigenaar van cultuureducatie - Obs De Marlijn	Stichting Partners Primair Onderwijs de Link
CMK1920-C-6-49	De school als eigenaar: versterken en verbinden	Airborneschool
CMK1920-A-6-50	De school als eigenaar 2.0	Basisschool De Dorendal
CMK1920-A-7-62	Art forsucces	Amphion Cultuurbedrijf
CMK1920-A-7-63	Cultuureducatie verbinden aan Jeelo onderwijs	SPO Condor
CMK1920-C-7-64	Competentiegericht dans en drama onderwijs	Basisschool St. Joris
CMK1920-C-7-65	WoW-projecten	SKBG Onderwijs

CMK1920-A-7-66	Koppeling cultuuronderwijs aan ons Jeelo onderwijs	Basisschool De Tandem
CMK1920-B-7-67	Creativiteit kun je leren	Basisschool Op weg
CMK1920-B-7-68	Toekomstig cultuuronderwijs op 't Bijenveld	Basisschool 't Bijenveld
CMK1920-C-7-69	ICC Berkelland	Stichting Muziek en KunstWijs
CMK1920-C-7-70	Sterrenboog Zingt	Stichting Muziek en KunstWijs
CMK1920-A-7-71	Thematisch muziekonderwijs	De Dorpsbeuk
CMK1920-B-7-72	Meer hande(le)n in de klas	OBS de Horizon
CMK1920-A-7-73	Muziek maakt slim!	Openbare Dalton Basisschool De Wetelaar
CMK1920-A-7-74	Procesgericht Beeldend Onderwijs	Anne Frank Montessorischool
CMK1920-B-7-75	CMK in Brummen	Stichting Welzijn Brummen
CMK1920-A-7-76	Ontwikkelen leerlijn beeldend	CBS Goudenstein - Stichting CPOB
CMK1920-C-7-77	Kunst en Cultuur maakt je wereld groter	Dorpsschool Rozendaal
CMK1920-A-7-78	Dans in de onderbouw	Basisschool de Peppel namens Stichting Oeverwal
CMK1920-B-7-79	Meesters in de Kunsten 2	Amphion Cultuurbedrijf
CMK1920-B-7-80	IJsselpracht	Amphion Cultuurbedrijf
CMK1920-C-7-81	Ateliers	Montessorischool De Triangel
CMK1920-A-7-82	Visievorming op de cultuureducatie binnen het PO	Koningin Julianaschool
CMK1920-A-4-26D	Reizen in de tijd	Flipje en Streekmuseum Tiel
CMK1920-A-4-27D	Reizen in de tijd	Stichting Logos
CMK1920-A-4-28D	Reizen in de tijd	O2A5

Bijlage 3

Overzicht opbrengsten LAB's in CMK 2017-2020

Naam LAB	Opbrengsten per LAB	Doelgroep	Status	Eigenaar
Kunst & Techniek	1. Video en A4 manifest over de kracht van kunst en teamactiviteit Deze producten brengen o.a. het gesprek over visievorming op gang. https://cmk.cultuuroost.nl https://makercosmos.org/over-ons/	Basisonderwijs Pabostudenten	Afgerond	Community Learning Center Cultuur Oost Fillip Studios HAN Pabo
	2. Format en draaiboek voor startdag met workshops over makersonderwijs Deze producten bieden een eerste kennismaking met actieve, informatieve en reflectieve werkvormen.	ArtEZ-studenten Basisonderwijs Pabostudenten	Afgerond	Community Learning Center Cultuur Oost Fillip Studios HAN Pabo Rozet
	3. Digitaal platform Makercosmos.org Dit platform is een database voor uitwisseling van aanbod voor maakonderwijs. https://makercosmos.org/	Basisonderwijs	Afgerond	Community Learning Center Cultuur Oost Fillip Studios HAN Pabo Rozet

4. Publicatie makersonderwijs

Huidige inzichten over makersonderwijs in de praktijk en een poster met kaarten over de kracht van kunst en techniek.

Basisonderwijs
Kunstvakdocenten

Oplevering
eind 2021

ArtEZ
Cultuur Oost
Fillip Studios
HAN Pabo

Verwondering	1. Publicatie Welke ruimte delen we? Deze publicatie bevat de opbrengsten van een onderzoekende leergemeenschap naar hoe leerkracht en vakleerkracht verwondering en reflectie in cultuuronderwijs samen kunnen stimuleren. https://cmk.cultuuroost.nl/welke-ruimte-delen-we/	Basisonderwijs Docentopleidingen Kunstvakdocenten Vakopleidingen	Afgerond	Cultuur Oost
	2. De Verwonderbox Een nieuwe werkwijze waarbij ook op afstand cultuureducatie aangeboden kan worden vanuit samenwerking tussen leerkracht en vakdocent. Het onderzoeksteam ontdekte een nieuwe manier van samenwerking tussen leerkracht en vakdocent om nieuw passend cultuuronderwijs vorm te geven. https://cmk.cultuuroost.nl/lab-verwondering/	Basisscholen Docentopleidingen Kunstvakdocenten	Afgerond Beschikbaar via de makers die ingehuurd kunnen worden	Leander Zimmerman Mirjam Marissink-Buis Thekla Wildekamp
Muziekrevolutie	1. Boek Als de muziek er al is - Suzan Lutke Een nieuw fundament voor muziekonderwijs. Als de muziek er al is biedt een frisse blik op de wijze waarop jonge mensen muziek leren maken en op de vernieuwing van het muziekonderwijs. https://cmk.cultuuroost.nl/als-de-muziek-er-al-is/	Muziekdocenten Pabostudenten Opleiding Docent Muziek Vakleerkrachten Muziek	Afgerond	Suzan Lutke

Kracht van Dans	2. Digitaal platform Takaro.org Dit platform inspireert leerkrachten en kinderen om zelf muziek te creëren binnen speelvelden (takaro's). Speelvelden is een term uit het boek van Suzan Lutke, dit platform biedt de praktijk. Componisten, Orkest De Ereprijs en compositieafdeling van ArtEZ zijn betrokken. Daarnaast zijn er met soortgelijke initiatieven in België en Italië contacten gelegd voor uitwisseling.	Basisonderwijs Componisten Conservatorium Muziekdocenten Orkest De Ereprijs	Afgerond	TacT Muziek
	3. Samenwerking conservatorium en pabo In 2020 is het Muziekopleiders Akkoord ondertekend, waarin de structurele samenwerking tussen pabo en conservatorium is geborgd.	Basisonderwijs Conservatorium Pabo	Afgerond	
	1. Onderzoeksverslag Dit onderzoek laat zien hoe de creatieve expressieve benaderingswijze een bijdrage levert o.a. aan de ontwikkeling van de verbeeldingskracht van leerlingen in het PO. Het onderzoek sluit aan op de SLO-leerdoelen en de culturele competenties.	Basisonderwijs	Afgerond	Cecile van den Berk Cultuur Oost Petra Luteijn
	2. Move school make society Voorstelling met educatief programma en danskaarten voor leerkrachten De producten geven inzicht in het concept dansant burgerschap en laten zien hoe de leerkracht dit kan inzetten om dans te integreren in het onderwijs.	Basisonderwijs	Afgerond	Elena Nijsen Janneke van der Vlucht Lynn Kosakoy

3. Experimentweek Dance is everywhere met masterclasses op HAN pabo en ArtEZ Uitwisseling derdejaars studenten HAN Pabo en ArtEZ met een lesprogramma in de introductieweek van beide opleidingen. Streven is om dit een terugkerend onderdeel binnen het curriculum te laten zijn.	Pabostudenten ArtEZ-studenten	Afgerond	Cecile van den Berk Geertje Staring
4. Onderzoeksverslag Het effect van dansonderwijs op de beeldvorming over dans bij Pabostudenten naar aanleiding van de experimentweek.	Pabo	Afgerond	Cultuur Oost Petra Luteijn
5. Dansfilms Hoe doen ze dat? Zes dansopdrachten voor het basisonderwijs ontwikkeld voor leerkrachten. https://www.introdans.nl/programma/hoe-doen-ze-dat	Basisonderwijs	Afgerond	Adriaan Luteijn Cultuur Oost Danielle Bouwmeester
6. Dans documentaire in een PO school De documentaire draagt bij aan de visieontwikkeling rondom dans. Wat ontwikkelen leerkrachten door het geven van danslessen en wat past bij de competenties die leerkrachten al in huis hebben? Waar zit de kracht van de leerkracht.	Basisonderwijs	Afgerond	Danielle Bouwmeester Cultuur Oost